

Två halsringar med halvklotformiga ändknoppar från Spurila i Pemar (Paimio)

De arkeologiska undersökningarna i byn Spurila, som är belägen norr om Pemar kommuns nutida centrum (se fig. 3), har pågått kontinuerligt sedan år 1982. Genom inventeringsarbeten och utgrävningar har material insamlats, vilket efter vidare bearbetning kommer att bidra till kännedomen om Sydväst-Finlands järnålder. Förhoppningsvis kommer undersökningarna i Pemar att komplettera de resultat som erhållits vid det forskningsprojekt, vilket under professor C.F. Meinanders ledning utförts i byn Isokylä i Salo åren 1978–1982.

Halsringarna

Denna artikel presenterar två halsringar (TYA 244: 395) från brandgravfält A i Spurila. En detaljerad framställning är av intresse, emedan fyndet representerar en föremålstyp, som inte tidigare har påträffats i Finland.

Halsringarna tillhör den grupp av halsringar från äldre järnålder, som enligt H. Moora karakteriseras av svamp- eller konformiga ändknoppar (»Die Halsringe mit Pilzknopf- oder Kegelenden»). De två exemplaren från Spurila har halvklotformiga ändknoppar och motsvarar i detta avseende Mooras undergrupp a.¹ Ringarna är som tunnast mittemot ändknopparna, men ökar i grovlek i riktning mot dessa. Denna förtjockning avtar dock innan tenens ändar böjer sig om varandra vid ringens öppning. Tenens tvärsnitt är cirkelrunt både vid förtjockningarna och vid de tunna partierna. De båda halsringarna har ungefär samma diameter (c. 15 cm), men halsring A är betydligt smäckrare än halsring B. Dekorationen består av inpunsade linjer och punkter, vilka är placerade på översidan av ringarnas förtjockningar. Linjerna har tryckts in först, varefter punkterna punsats in i linjernas riktning. Mönstret löper snett över tenen och för tanken till spiralvridning.

Snedstrecken och punktraderna avgränsas av tre tvärfält som likaså består av inpunsade linjer och punkter. Hos halsring A har dekorationen anpassats efter den smäckrare formen, men likheten mellan de båda ringarnas dekoration är så stor, att de måste tolkas som tillverkade av samma person eller verkstad. På ändknopparna löper två parallella linjer med tillhörande punktrader längs knopparnas kant samt i kors över själva knopparna. (se fig. 1) Hos halsring A vänder sig den högra ändknoppen uppåt, liksom hos de flesta halsringarna med ändknoppar, medan halsring B företräder en sällsyntare variant där den vänstra ändknoppen är uppåtvänd (se fig. 1 och 2). Variant B förekommer enligt Moora endast bland några ostpreussiska och memelländska² ringar.³

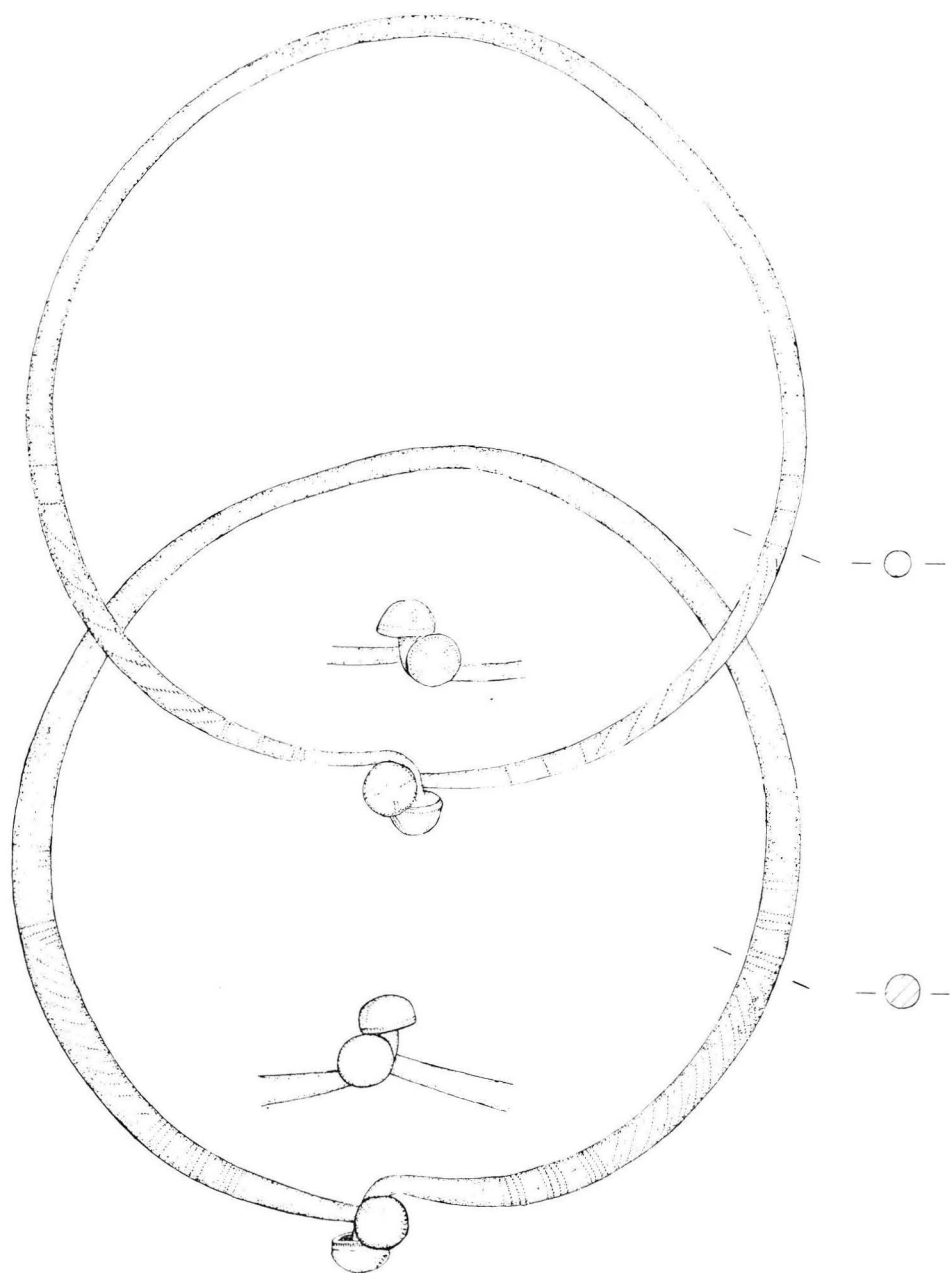

Fig. 1. De i Pemar funna halsringarna (teckning Jaana Riikonen).

Fyndomständigheter samt fyndkombinationens datering

De två halsringarna påträffades vid utgrävningen av brandgravfält A sommaren 1984. De hade tillsammans med ett flertal andra bronsföremål nedlagts vid sidan av en till

gravkonstruktionen hörande avlång mittsten. I fyndkombinationen ingick förutom halsringarna tre armband av olika typ, en spiralfingerring, en liten tvärslåfibula av tidig typ (TYA 244: 408)⁴ samt en ögonfibula av den estniska serien (TYA 244: 409).⁵ Föremålen hade inte placerats i en klunga, utan vart för sig inom ett c. 70×70 cm stort område. De två halsringarna utgjorde dock ett undantag från detta, emedan de låg prydligt ovanpå varandra med dekorationen och ändknopparna uppåt (se fig. 2).⁶ Trots att fynden låg åtskiljda, bör kombinationen betraktas som ett slutet fynd, varvid tiden för föremålens nedläggande med mycket stor sannolikhet är densamma.⁷

En bra utgångspunkt för fyndkombinationens datering ger de två fibulorna. Ögonfibulan av den estniska serien kan med ledning av dimensionen (längd c. 10,5 cm), den lätt degenererade ögondekorationen och fästandet av nålens axel i tre bronsringar, anses representera en relativt utvecklad form inom serien. Motsvarande ögonfibulor, med axeln fäst i tre ringar, känner man från Herrankartano i Pemar samt från Türsamäe, Pilstvere, Kurna, Rae, Reinapi och Piilsi i Estland.⁸

J. Leppäaho har daterat fibulan från Herrankartano enligt E. Hjärnes datering av det berömda Storkågefyndet.⁹ I detta fynd ingår en ögonfibula av den estniska serien, som påminner om de båda fynden från Pemar. Storkågefyndet har ansetts vara ett slutet depåfynd, som daterar sig till 4. århundradet och snarare förra hälften av 300-talet.¹⁰ Denna datering har senare använts av Moora för att datera de estniska ögonfibulornas typologi.¹¹ Storkågefyndets tolkning har emellertid

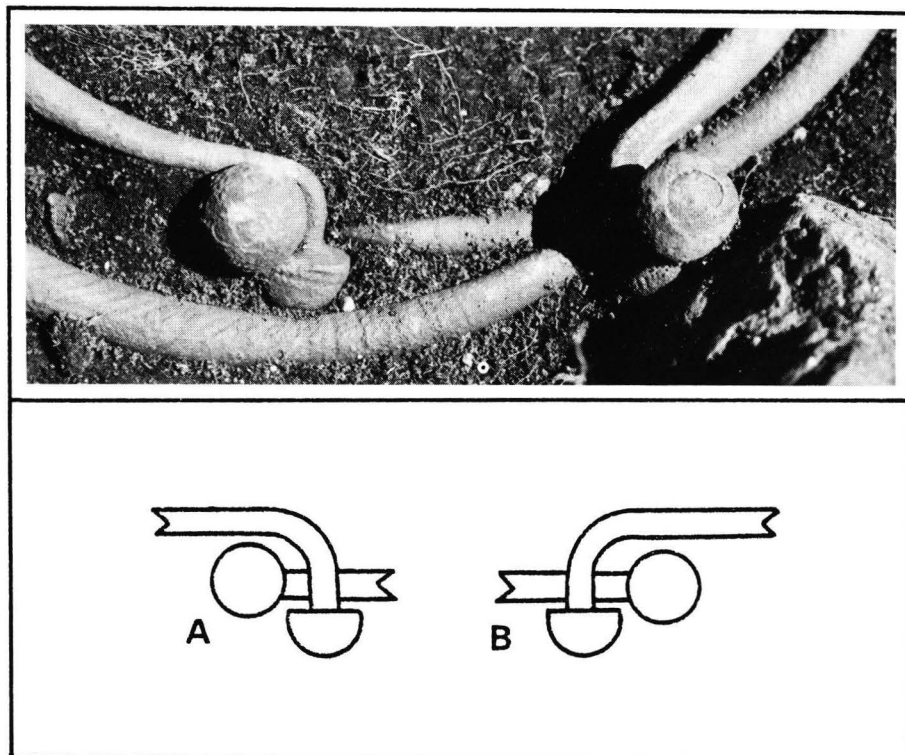

Fig. 2. Ändknopparna in situ samt en skematisk framställning av de två typerna.

ifrågasatts av B. Steckzén, som anser att fyndplatsen på 300-talet fortfarande låg under vatten, och att föremålen därför inte bildar ett slutet depåfynd.¹² Härmed verkar Storkågefyndet mista sin position som ett av de viktigaste slutna fynden från romersk järnålder i Nord-Europa. Föremålens dateringar är möjliga att korrigera, vilket O. Keskitalo redan har framkastat för den i fyndet ingående stora emaljinlagda hästskofibulan.¹³

O. Almgren daterar (i enlighet med Hausmann) uppkomsten av den livländsk-estländska ögonfibulan till slutet av 1. århundradet.¹⁴ Enligt Moora har seriens utveckling pågått till 3. århundradets första hälft, men han anser att sena exemplar har varit i bruk även efter detta.¹⁵ Stora fibulor, som t.ex. ett fragment från Reinapi med axeln fäst i tre ringar, har han enligt detta daterat till 200-talet.¹⁶ Depåfyndet från Piilsi har emellertid visat, att stora ögonfibulor kan ha varit i bruk ännu under 400-talet.¹⁷ Ögonfibulan från Spurila har tekniskt sett nått ett sent utvecklingsstadium, ty spiralen har endast en dekorativ uppgift och spännhaken har försvunnit helt.¹⁸ Fibulan saknar dock de barocka dimensionerna som är karakteristiska för de allra yngsta exemplaren, vilket bör beaktas vid dateringen. Om Mooras ursprungliga typologiska datering¹⁹ kan användas som utgångspunkt, torde ögonfibulan från Spurila kunna hänföras till 200-talet snarare än 300-talet trots den degenererade spiralkonstruktionen.

Tvärslåfibulan tillhör de tidiga formerna av tvärslåfibulor, vilka fortfarande har drag gemensamma med masuriska fibulor från vilka de östbaltiska har utvecklats. Exemplet från Spurila har axelhylsa (s.k. charnier-konstruktion), lätt fasetterad bygel med konkav undersida och tre tvärslåbälten som till sin bredd inte överstiger bygelns. Dragen är karakteristiska för den nordestniska serien inom Mooras nordöst-baltiska grupp av tvärslåfibulor. Moora har emellertid konstaterat, att såväl de masuriska tvärslåfibulorna som de tidiga memelländska och tidiga exemplar av den nordestniska serien står varandra nära. De tidiga memelländska fibulorna och tidiga fibulor av den nordestniska serien daterar han till 200-talet.²⁰ Tidiga masuriska exemplar och litauisk – sydväst-lettländska motsvarigheter med spiralhylsa dateras till omkring år 200 eller 200-talets början, medan fibulor med axelhylsa bör dateras till 200-talet.²¹ Med ledning av detta kan tvärslåfibulan från Spurila dateras till 3. århundradet och då kanske snarast till 200-talets mitt eller andra hälft.

En granskning av de två i Spurilafyndet ingående fibulorna ger härmed möjligheter att datera hela fyndet till mitten av yngre romersk järnålder. Föremålen kan ha nedlagts i slutet av 200-talet, eller omkring år 300.

Halsringarnas typ och datering

Halsringarna från Pemar hör till den grupp halsringar med svamp- eller konformiga ändknoppar, som ingående behandlats av Harri Moora. Det är frågan om en föremålsform som uppkommit i Baltikum genom västeuropeiska eller skandinaviska influenser från förromersk tid. Dess huvudsakliga utbredningsområde täcker områden i Lettland och Litauen samt i mindre utsträckning i Estland (bild 3).²²

Denna omfattande föremålsgrupp har av Moora indelats i sju typer, av vilka två: typ 3:a (Die feinen Halsringe mit Pilzkopf oder Kegelenden) och 3: f1 (Die Halsringe mit grossen halbkugeligen Endknöpfen und verdickten Reif) omfattar ringar som slutar i halvklotsliknande knoppar; dessa är av vikt vid typbestämningen av Pemar-ringarna.²³

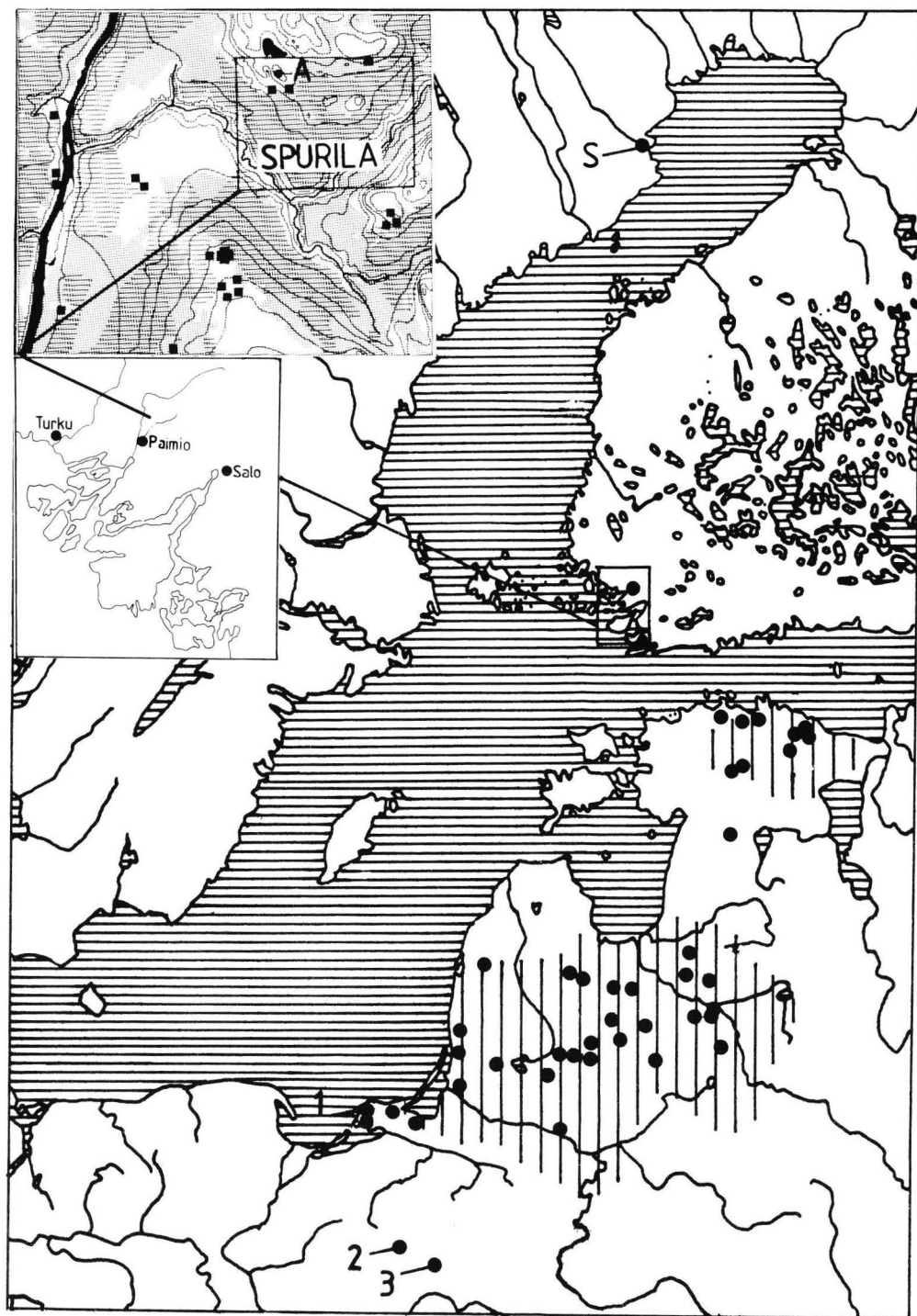

Fig. 3. Halsringarnas utbredning, svart punkt på huvudkartan = fyndplats för halsring(-gar) med halvklotformiga ändknoppar; lodrätt skraffering = utbredning (= täthet > D = 3, 7 ex./5500 km²) av halsringar med konformiga ändknoppar, A = grav fältet Spurila i Pemar; S = Storkåge; 1-3 = fyndplatser för halsringar med bakvänd böjning.

Vardera av de förekommande typerna är dock så vagt definierade, att en gränsdragning mellan dem är omöjlig och Pemar-ringarna kan således ej på grundval av formen placeras vare sig bland den estniska typen 3:f¹ eller den sydbaltiska typen 3:a resp. Michelbertas 6.

Den spiralvridna dekorationen med inpunsade punkter och linjer på Pemar-ringarna är den mest typiska hos konformade halsringar²⁴, men sällsynt hos halsringarna med halvklotformade ändknoppar såväl i söder som norr²⁵, och den bästa motsvarigheten till dekorationen hos Pemar-ringarna står de facto att finna hos en ring med konformade ändknoppar, från Jekabpils-området i Lettland.²⁶

Den ovan anförda omständigheten, att den ena av halsringarna från Pemar är utformad på samma sätt som några fynd av halsringar, från Kaliningrad- och Olsztyn-området, d. v. s. så att vänstra ändan av ringen är uppåtsvängd och den högra utåtsvängd, kan vid avsaknad av andra lokala särdrag tyda på att ursprunget till Pemar-ringarna kunde sökas i de södra delarna av Baltikum. En sådan formgivning förefaller nämligen att finnas inom det nuvarande Litauen men saknas, med undantag för Pemar, längre norrut.²⁷ Detta är inte något unikt, ty Spurila-fyndet omfattar även andra föremål som grundar sig på sydbaltiska förebilder²⁸. Det rör sig emellertid om en mer omfattande företeelse än några få föremål och en fyndplats.²⁹

Vid dateringen av halsringarna med halvklotformade ändknoppar kan man använda sig av elva slutna fynd: 1–2 Kurmaičiai, grav 22 och 43; 3–4 Vienragiai, hög VII, grav 1 och 3; 5 Pavekiai, hög IX, grav 6; 6 Liepuakalnā, hög I, grav 9; 7–8 Gailīsi, grav D och H; 9 Mustmätta; 10 Spurila; 11 Storkåge.³⁰

Med tanke på dateringen av halsringarna med halvklotformade ändknoppar är det av betydelse, att det i de ovan anförda fynden ingår sammanlagt 11 spännen: 4 kraftigt profilerade fibulor (Michelbertas 23: 2 och 4) (fynd 1, 2, 4) (AD 200–300 jfr nedan); 4 tvärsålfibulor av tidig typ (Moorā 19: 4) (fynd 6, 8, 10) (AD 200–300 jfr ovan); 2 ögonfibulor av den estniska serien (Almgren 55) (fynd 10, 11) (AD 200–300 jfr ovan); 1 »Kopfschildfibula» med fotknopp (Schmiedehelm 18: 4) (fynd 11) (AD 200–300).³¹

Gravarna med kraftigt profilerade fibulor har daterats till 200-talet, fastän det i en av dem, vid sidan av den yngre formen, låg en profilerad fibula av tidigt ursprung.³² Hela gruppen av halsringar med halvklotformade ändknoppar kan sålunda dateras närmast till 200-talet. En senare datering till 200-talet är dock möjlig i synnerhet för fynd 11. Man bör dock observera, att fyndet från Piilsi i Estland, vilket ofta tagits upp till diskussion i samband med Storkåge-fyndet, inte är ett slutet fynd; det har således inte den betydelse för dateringen som det tillskrivits.³³

Halsringar med halvklotformade ändknoppar har man funnit fem gånger tillsammans med en halsring med trumpetformiga ändar (fynd 1, 3, 5, 7, 9) och tre gånger tillsammans med en halsring med konformade ändknoppar (fynd 7, 8, 9). Halsringarna med trumpetformiga ändar förefaller alltså ha varit i bruk ända fram till 300-talet.³⁴

Även om halsringarna med konformade ändknoppar ofta kan dateras till en senare tid än de halvklotformade³⁵, förefaller ringarna med jämntjock ten och konformiga ändknoppar ha tagits i bruk redan senast vid samma tid som de med halvklotformade ändknoppar. Detta framgår framför allt av två fynd från Litauen, där en halsring med konformad ändknopp hittats tillsammans med en preussisk ögonfibula som kan dateras redan till den äldre romerska tiden.³⁶

Något om halsringarnas användning

I Lettland verkar halsringar med halvklotformiga eller konformiga ändknoppar oftast tillhöra kvinnogravar, men de förekommer också i vapengravar. De tidiga ringarna har i flere fall påträffats i kombinationer om två eller tre på samma skelett.³⁷ Mot denna bakgrund kan de två halsringarna från Spurila anses bilda ett par, som har burits samtidigt. Om bärarens kön kan däremot inga slutsatser tillsvidare dras.³⁸

Eftersom halsringarna förefaller att bilda ett par, är det intressant att diametern är densamma; i detta fall borde ju ändknopparna ligga rätt obekvämt ovanpå varandra. En annan iakttagelse som i detta fall är av intresse är ringarnas sidoprofil; båda är nämligen svagt böjda, men åt olika håll (se fig. 4). Denna böjning av ringarna måste ha ett samband med hur de har burits. I fig. 4 har alla teoretiska möjligheter att

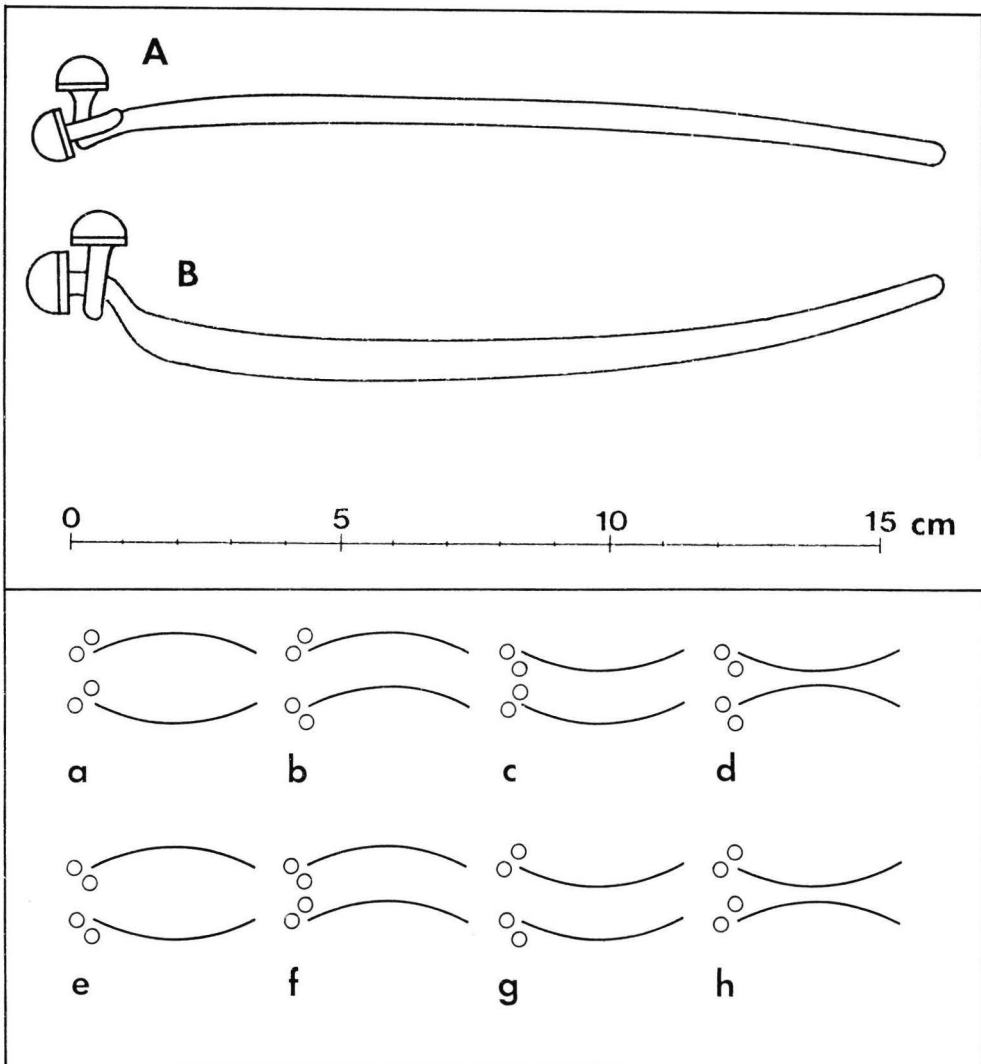

Fig. 4. Halsringarnas sidoprofil samt de olika kombinationsmöjligheterna.

kombinera ringarna skematiskt presenterats. Om man utgår ifrån att dekorationen på den mer iögonfallande ringen B bör vara synlig, måste denna alltid vara rättvänd (a, c, g, h). Samtidigt tycker man sig kunna utesluta de två fall där ändknopparna kolliderar (a, c). K var blir då endast de fall där halsring B ligger ovanpå halsring A, som kan placeras antingen rättvänd (h), eller med dekorationen och ändknopparna nedåt (g). I fallet h lyfter den starka böjningen av halsring B ändknopparna över ändknopparna på halsring A, men ringarna verkar sakna balans. Trots detta är lösningen möjlig, speciellt då ringarna hade placerats i graven just på detta sätt (se fig. 2). Det mest balanserade sättet att bära ringarna är dock alternativ g, där ringarnas böjning löper parallellt och ändknopparna är effektivt åtskilda. Författarna känner emellertid inte något fall där en halsring med halvklotformiga ändknoppar skulle förekomma felvänd i en skelettgrav.

Kommentar

Fyndet av två halsringar med halvklotformiga ändknoppar i Spurila i Pemar passar väl ihop med vedertagna tolkningar av kontakterna under romersk järnålder mellan Öst-Baltikum och Sydväst-Finland. Föremålen kan också betraktas som ett intressant tillskott till det finländska fornsaksmaterialet. När undersökningen av gravfält A år 1986 har avslutats, kommer fyndet att småningom finna sin plats i det större sammanhang, i vilket det tillsammans med övriga fynd och iakttagelser ingår.

Noter

¹ Moora 1938, s. 278–299.

² Ortnamn samt namn på stater och geografiska områden återges i denna artikel på samma sätt som i den åberopade litteraturen.

³ Moora 1938, s. 281. Moora nämner en ring från Kirpehnen i Fischhausen, en ring från Barzdénai i Šilutė samt en från Lawken i Lötzen. Den sistnämnda företräder dock en helt annan typ av halsringar, där de små spetsiga ändknopparna vänder sig åt sidorna istället för uppåt och framåt (Gaerte 1929, s. 192). En halsring med ändknoppar av typ B har även upphittats i Puppen i Ortelsburg (Gaerte 1929, s. 240).

⁴ Närmast Moora 1938, fig. 19: 4.

⁵ Närmast Leppäaho 1934, fig. 2, dock utan tvärfältets knoppformade dekor.

⁶ Asplund et al. 1985.

⁷ I detta sammanhang bör påpekas, att gravkonstruktionen och fyndkombinationen låg alldeles intill utgrävningsområdets kant, och att området intill fyndet kommer att undersökas först sommaren 1986. Det är därför inte meningsfullt att i detta skede alltför ingående behandla hela konstruktionen och fyndkombinationen.

⁸ Leppäaho 1934, s. 72. Moora 1923, s. 112. Moora 1935, s. 287.

⁹ Leppäaho 1934, s. 72–73. På samma sätt har fibulan från Herrankartano senare daterats av O. Keskitalo (Keskitalo 1979, s. 145).

¹⁰ Hjärne 1921, s. 153, 214.

¹¹ Moora 1923, s. 115–116. Moora 1938, s. 59.

¹² Steckzén 1964, s. 185–187.

¹³ Keskitalo 1979, s. 59–60.

¹⁴ Almgren 1923, s. 28.

¹⁵ Moora 1923, s. 116.

¹⁶ Moora 1926, s. 194.

¹⁷ Moora 1935.

¹⁸ Jfr. Moora 1923, s. 112.

¹⁹ Moora 1923, s. 116.

²⁰ Moora 1938, s. 87–96.

²¹ Moora 1931, s. 453. Moora 1938, s. 81–100.

- ²² Moora 1938, s. 278–299.
²³ Moora 1938, s. 280–284, 297. Jfr dock Michelbertas 1978 a–b, s. 12–13.
²⁴ Moora 1938, s. 285.
²⁵ Moora 1938, Abb. 37: 2, Michelbertas 1978, s. 12.
²⁶ Moora 1938, T. XVI: 3.
²⁷ Liet. Arch. Atl. žemėl 6.
²⁸ Luoto 1985 a, s. 451, Fig. 4, Luoto 1985 b, s. 15–16.
²⁹ Kivikoski 1937, Schmiedehelm 1931.
³⁰ Michelbertas 1978 a, s. 12, Stepinš 1939, s. 56, att. 8, Moora 1931, s. 444–449, Schmiedehelm 1955, s. 161–163, Hjärne 1921.
³¹ Keskitalo 1979, s. 146–147.
³² Michelbertas 1978 c, s. 34–35.
³³ Moora 1935.
³⁴ Moora 1931, s. 454.
³⁵ Moora 1938, s. 293, 295, 297.
³⁶ Michelbertas 1978 b, s. 13, Almgren 1923, s. 29–33, Welagiewicz, Diagr. 1.
³⁷ Moora 1938, s. 298–299.
³⁸ Det slutna fyndet innehöll inte vapen, men inom en radie av c. 3 m påträffades en fragmentarisk sköldbuckla och två spjutspetsar. En osteologisk analys har ännu inte utförts. (Asplund et al 1985)

K ä l l h ä n v i s n i n g a r

Otryckta källor

Asplund et al 1985. Asplund, H. och Luoto, J., Paimio, Spurila, Roomalaisaikaisen kalmiston kaivaus sekä sen ympäristön koetutkimukset 04. 06–31. 07. 1984, Utgrävningsrapport, Arkeologiska avdelningen vid Turun yliopisto, Turku 1985.

Tryckta källor

- Almgren 1923. Almgren, O., *Studien über Nordeuropäische Fibelformen der ersten nachchristlichen Jahrhunderte*. Zweite Auflage, Mannus-Bibliothek Nr. 32, Leipzig.
 Gaerte 1929. Gaerte, W., *Urgeschichte Ostpreussens. Ostpreussische Landeskunde in Einzeldarstellungen*. Königsberg.
 Hjärne 1921. Hjärne, E., Bronsfyndet från Storkåge. *Fornvännen 1917*, s. 147–172, 203–225, Stockholm.
 Keskitalo 1979. Keskitalo, O., Suomen nuoremman roomalaisen rautakauden löydöt. *Helsingin yliopiston arkeologian laitos, Moniste n:o 20*, Helsinki.
 Kivikoski 1937. Kivikoski, E., Suomen vahinta rautakautta. *SM 1937*. Helsinki.
 Leppäaho 1934. Leppäaho, J., Herrankartanon silmäsolki. *SMYA 40*, s. 69–74. Helsinki.
 Liet. Arch. Atl. *Lietuvos TSR Archeologijos Atlasas*, I–XIII a. radiniai, Priedas (žemėlapiai).
 Luoto 1985 a. Luoto, Jukka, Archaeological excavations at Spurila, 1982–1983, *ISKOS 5*, Helsinki.
 Luoto 1985 b. Luoto, Jukka, Paimion rautakautisista muistoista. *Paimio-seuran vuosikirja IV 1985*. Paimio.
 Michelbertas 1978 a. Michelbertas, M., Antkablés buoželiniais galais. *Lietuvos TSR Archeologijos Atlasas IV*. Vilnius.
 Michelbertas 1978 b. Michelbertas, M., Antkablés kūginiais galais. *Lietuvos TSR Archeologijos Atlasas IV*. Vilnius.
 Michelbertas 1978 c. Michelbertas, M., Labai profiliuotos segės. *Lietuvos TSR Archeologijos Atlasas IV*. Vilnius.
 Moora 1923. Moora, H., Über die Augenfibeln in Est- und Lettland. *Sb. GEG 1922*. Dorpat.
 Moora 1926. Moora, H., Üks varema raua-aja kalm Põhja-Eestis, *Eesti Rahva Muuseumi Aastraamat II*. Tartu.
 Moora 1929. Moora, H., Die Eisenzeit in Lettland bis etwa 500 n. Chr, Tafeln zum 1. Teil, *Verh. GEG XXV*, Tartu-Dorpat.
 Moora 1931. Moora, H., Ein Hügelgrab der römischen Eisenzeit in Ìle, Kreis Jelgava, Lettland. *Congressus Secundus Archaeologorum Balticorum Rigae, 19.–23. VIII. 1930, Acta Universitatis Latviensis Philologorum et Philosophorum Ordinis Series, Tomus I, Supplementum I. Rigae*.
 Moora 1935. Moora, H., Die Verwahrfund von Piilsī, Kirchspiel Avinurme, *Õpetatud Eesti Seltsi Aastraamat 1933*. Tartu.

- Moora 1938. Moora, H., Die Eisenzeit in Lettland bis etwa 500 n. Chr., II Teil: Analyse. *Verh. GEG XXIX*. Tartu.
- Schmiedehelm 1931. Schmiedehelm, Martha, Über die Beziehungen zwischen dem Weichselgebiet und Estland zur römischen Eisenzeit. *Congressus Secundus Archaeologorum Balticorum Rigaë, 19.–23. VIII. 1930, Acta Universitatis Latviensis Philologorum et Philosophorum Ordinis Series. Tomus I, Supplementum I*, Rigaë.
- Schmiedehelm 1931. Schmiedehelm, M.H., *Archaeologičeskie pamjatniki perioda razdoženija rodovogo stroja na severo-vostoke Estonii*. Tallinn.
- Steckzén 1964. Steckzén, B., Birkarlar och lappar, En studie i birkarleväsendets, lappbefolkningens och skinnhandelns historia. *KVHAAH, Hist. ser. 9*. Stockholm–I.und.
- Woła,giewicz 1966. Woła,giewicz, Ryszard, Chronologija wzgle,dna okresu wczesnorzymskiego na Pomorzu Zachodnim w świetle niektórych jej wyznaczników. *Materiały zachodniopomorskie, Tom XII*. Szczecin.